

РОМАНТИЧНІ ЗАСАДИ ХУДОЖНЬОГО ВІДОБРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ У ТРАГЕДІЇ «САВА ЧАЛИЙ» МИКОЛИ КОСТОМАРОВА

Виникнення та становлення української історичної драматургії припадає на 30-ті – 40-ві рр. XIX століття. Саме у цей час з'являються драми Миколи Костомарова «Сава Чалий» та «Переяславська ніч», в основу яких покладено проблеми українсько-польських взаємин, їх сюжети базуються на матеріалах знакових історичних подій.

Історизм п'єс М. Костомарова прикметний описами історичних дійових осіб; деталями побуту, звичаїв, обрядів. Звертаючись до національної минувшини, М. Костомаров у романтичному ключі відтворює героїку та патріотизм, прагнення справедливості та мрії про волю українського народу.

Метою статті є з'ясувати специфіку зображення національної історії у драмі «Сава Чалий» Миколи Костомарова крізь призму національної специфіки романтизму.

У лютому 1838 року М. Костомаров написав історичну драму «Сава Чалий» – першу в новій українській літературі, визначивши її жанр як «драматические сцены на малороссийском языке».

Драматург, консолідуючи українство для ствердження права на самодостатність, творить новий ідеал націотворення і одним із перших розглядає історію українського народу не лише як діяльність окремих історичних осіб, а в цілому, акцентуючи на духовній та громадсько-суспільній діяльності, які постають в центрі зображення. Вагоме місце у творчому доробку письменника посідає новаторська концепція козацтва та обґрунтування його значення в духовній історії українського народу. Концепція образу козацтва у творчості митця, перш за все, має фольклорне походження – легенди і перекази, історичні

пісні, думи, та джерела давньої літератури – козацькі літописи, зокрема «Історія Русів».

Дію в драмі датовано першою половиною XVII століття. В основі «Сави Чалого» – народна пісня про зраду і зрадника, якого не минає помста. Але М. Костомаров вводить у п'єсу нові деталі для розширення драматичного тла, автор переніс дію на сторіччя раніше. Однак, якщо тема п'єси залишилася традиційною – помста зрадникові, то передумови зради, особистість зрадника вирішені М. Костомаровим більш повно. Автора цікавить внутрішній світ героїв більш, ніж фабула твору, задана народною піснею. М Костомаров у зрілі роки, згадуючи свій перший драматичний досвід, писав: «Взявши зміст із відомої народної пісні, зробив велику історичну помилку, довільно віднісши подію, оспівану в цій пісні, до першої половини XVII століття, тоді як вона належала до першої половини XVIII століття» [4].

У цій пісні народ звинуватив Саву Чалого в тому, що:

Ой не схотів да пан Сава козакам служити:

Він пішов же до ляшеньків слави залучити.

Що не тільки да пан Сава церков да руйнує:

Із бісами став за право й бардзо знахарює [3].

Такі «обвинувачення» – зраду батьківщини й віри – висунув народ Саві, причому друге увиразнює і підтверджує загальне перше: зрада своєї віри була тяжким злочином.

М. Костомаров уже на першій сторінці звернув увагу читачів на те, що з-поміж інших козаків молодий Сава Чалий вирізнявся вже тим, що він «гетьманський синок», хоча за такого сина батькові козаки не раз щиро дякували: «На славу собі і нам вигодував ти сина, пане Чалий! Голінний молодець! Ще й тридцяти літ нема йому, а вже дві пісні співають про його...» [2]. Проте самовпевненість молодого Сави яскраво проглядається уже з перших реплік. Так, коли про його подвиги заспівали піснею, він заявляє перед старшинським козацтвом: «Сава знатиме, що робитиме!» [2].

Але не зважаючи на це, М. Костомаров інтерпретує вчинок Сави дещо інакше, ніж у джерелах, якими письменник послуговувався: відчуваючи велику образу й приниження через невдячність козаків, яких той переможно водив на ляхів, підкошений підступництвом рідного батька, що спершу обіцяв синові допомогу в обранні гетьманом, а, зібравши раду, двічі заперечив проти цього, – Сава пристає на пропозицію коронного гетьмана С. Конецьпольського, зроблену від імені польського короля, – прийняти гетьманство над українськими козаками.

Сучасному читачеві незрозуміло: як може Сава Чалий погодитися на це, не тільки не відчуваючи себе зрадником «своїх», а й тішачись, що *«хоч і поляки нарікуть, та зрадником не буду, уп'ять достанеться послужити рідній Україні»*? А річ у тім, що після Люблінської унії 1569 року майже вся Правобережна Україна відійшла до новоутвореної Речі Посполитої під владу польського короля, котрий затверджував, обраного козаками, гетьмана; і козацькі гетьмани, визнаючи цю владу, не раз брали участь у спільних походах, про що справедливо й сміливо нагадує обурений Сава на початку четвертої дії.

Надії Сави Чалого встановити братерські взаємини між народами зазнали краху; С. Конецьпольський, побачивши незламність Сави, його готовність будь-якою ціною відстоювати правду, відбирає королівський привілей і свої подарунки, але все ж пропонує Саві захист від козаків, які повинні скарлати його: *«Се я знаю, – відповідає герой драми. – Та що ж тут? Крий Боже, я не боюсь смерті! Візьмете мене ви, мені те легко буде на душі, що за віру свою доведеться вмерти; уб'ють мене козаки, я весело мушу умирати: знатиму, що за короля свого предаю душу!»* [2].

Таким чином, бачимо, що письменник-романтик, знявши з Сави обвинувачення в зраді православної віри, робить його, навпаки, захисником її, не зрадником, а мучеником, жертвою інтриги зрадника Гната Голого, який помстився Саві за те, що той «відібрав» у нього наречену

Катерину, а Катерині – за те, що вона в мить розправи не згодилася прихилитися до Гната.

Автор у центрі твору поставив конфлікти, які не порушуються в «Історії Русів». Молодий герой-козак Сава Чалий, який відзначився у багатьох боях небаченою хоробрістю, оспіваний народом, є, здавалось би, найкращою кандидатурою на виборах нового гетьмана. Але його батько Петро Чалий замість того, щоб підтримати сина, говорить козацькій громаді про його амбіційність, недосвідченість і юний вік. Тобто, в новому форматі постає конфлікт батьків і дітей. Сава, ображений на козаків і на батька, полишає товариство і повертається на бік Польщі, готовий служити королю, якщо його призначать наказним гетьманом. Він отримує таку обіцянку за умови, якщо буде привертати народ до унії, що спричиняє ще один конфлікт – Сава не може зрадити свою віру: *«Тілом і душою радніш я вам служити, а на свою віру війною не піду... Моя віра мені над усе дорожче»* [2]. Присутній у творі і мотив зради, який деякою мірою розвінчує усталений погляд на козацьке побратимство і вірність. Гнат Голий, найближчий друг Сави, уміло розставляє йому пастки і, маніпулюючи козаками, убиває героя, його дружину, хоча й сам гине від рук тих же козаків.

Автор досить критично змальовує образ козацтва, створює власний підхід до його бачення, який був сформований не лише на основі науково-історичних, а і фольклорних джерел, як і в «Історії Русів». Він героїзує минуле і протиставляє його сьогоденню: *«Ех, братику, не те колись у давні роки було, при батькові нашому Конашевичі... Не те щоб як-небудь так... Бувало, духу козацького лякаються! А доставалося ї татарві, ї туркові, і всім. А що здобиченьки! І Боже милостивий! Не перелічиш, бувало. А все то через тее завзяття! Тепер уже таких і молодців нема»* [2]. Козацька старшина, згадує свої подвиги, героїчне минуле, криваві бої з ворогами, самовозвеличується, але ігнорує ті біди та нещастя, від яких потерпає Україна, і лише Сава Чалий, який уособлює

романтичний образ козака-героя, звертається до них зі словами: *«Хто веселитиметься, дивлячися на те, що там послідню худобу у людей забирають, дітей від матерів однімають, у православні церкви не пуцають, сповідатися та причащатися не велять... Скоро із християн перевернуться на нехристей, а тут думки й гадки об тім нема! Мов не одної матері діти! Панове братці! Гуляли й діди наші, та й вороги від їх трусилися. А у нас... де кричать, а де співають, де кров іллють, а де горілку п'ють. Аби мені гаразд, а об других нема заходу! Не таке вам пиво пити подобає, коли наша Вкраїна пропадає!»* [2].

Варто зауважити, що у драмі «Сава Чалий» відображено переоцінку автором козаччини. Розглядається думка, що козацтво не завжди уособлює образ вольниці, в якому проступає ідея національної незалежності України.

М. Костомаров, на відміну від своїх попередників, проаналізував минуле і сучасне, знайшов нові мотиви та підходи до їх зображення. Митець відійшов від притаманного для його століття захопленого (дещо ідеалізованого) змалювання образу козацтва, в його п'єсі відсутні міцні морально-психологічні зв'язки між авторитетом керівника і підлеглими, що призводить до того, що козаки стають слухняним зряддям іншого (Гната Голого), не розгадавши його підступних намірів, і як некерована маса чинять ряд убивств.

М. Костомаров об'єктивно змалював образ козацтва, висловлюючи негативне ставлення до національного самовеличчя та приховування огріхів минулого. Він знайшов середину між романтичним і реалістичним зображенням, змалювавши козаків як людей, яким притаманні пристрасті, амбіції, здатність робити помилки. Автор не применшив їх історичні заслуги, навпаки, на початку твору він відобразив героїку козаччини, але сучасний образ – реалістичний – викликає у читача водночас і повагу, і співчуття. Своєю драмою М. Костомаров указав українцям на їх помилки в минулому, щоб попередити їх появу у сучасному і майбутньому.

Література

1. Історія української літератури / Н.С. Поляруш, А.П. Віннічук, В.П. Крупка, В.І. Ткаченко... Вінниця, 2017. 178 с.
2. Костомаров М. Сава Чалий. (Драматические сцены на южнорусском языке). <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=10417> (дата звернення : 02.05.2022).
3. Ой був у Січі старий козак... <https://www.pisni.org.ua/songs/129426.html>.
4. Товт О. Засоби моделювання образу Сави Чалого в однойменній драмі Миколи Костомарова. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/10944> (дата звернення: 05.05.2022).
5. Товт О. Історична та художня правда в трагедії Миколи Костомарова «Сава Чалий». <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=885851>(дата звернення: 05.05.2022).

Бабич Ольга – здобувач ступеня вищої освіти магістра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси – українська історична драматургія.

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Віннічук А.П.

Вікторія Варчук

ІСТОРИЧНІ ТВОРИ МИКОЛИ КОСТОМАРОВА У ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ СТУДІЯХ